
Mirjana Rašević
FERTILITET I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE
STANOVNIŠTVA REPUBLIKE CRNE GORE
UNICEF Podgorica, 2001, str.110

Osnovno i istovremeno najnepovoljnije obeležje savremenog demografskog razvitka Crne Gore je nedovoljno rađanje. Tranzicija fertiliteta stanovništva otpočela je dvadesetih godina XX veka, a najintenzivnije promene zabeležene su u prvim decenijama nakon Drugog svetskog rata. Već sredinom osamdesetih godina nivo rađanja se spušta ispod potreba prostog obnavljanja generacija. Postranzicione promene fertiliteta stanovništva nastavljene su u poslednjoj deceniji XX veka. Neto stopa reprodukcije je smanjena za oko 10% i 1999. godine iznosila je 1,775. Može se očekivati da će se u neposrednoj budućnosti nastaviti pad rađanja, pre svega zbog očekivanog jačanja strukturnih prepreka i promena u bračnim varijablama.

Imajući u vidu stanje i pretpostavke o budućem kretanju rađanja kao i posledice nedovoljnog rađanja, populaciona politika se nameće kao potreba i neophodnost. Utoliko pre što se spontane promene u sferi reprodukcije, pogotovo brze i radikalne, ne mogu očekivati.

Teorijska razmatranja fenomena nedovoljnog rađanja ističu kompleks uzroka, na različitim nivoima – mikro, mezo i makro – koji su tesno povezani, međusobno zavisni i podložni uzajamnim uticajima. Na individualnom nivou demografija gotovo univerzalno podvlače važnost novog vrednosnog sistema, novih normi, stavova i ponašanja vezanih za roditeljstvo i brak. Najvažnije relevantne determinante na mezo nivou su promene u distribuciji populacije vezane za ekonomsku aktivnost žene, obrazovanje, slabljenje uticaja religije i porodični dohodak. Na makro nivou to su promene u socio-ekonomskim strukturama, mobilnosti, urbanizaciji, populacionoj klimi i drugo.

Istovremeno razmatranje osobina i rezultata dosadašnje politike razvijenih zemalja u oblasti fertiliteta stanovništva i mere koje se predlažu za sledeće decenije otkrivaju homogenost akcija uz krupne probleme koji se gotovo graniče sa nemoći. Pored nesumnjivog napretka u kvalitativnom smislu – rasprostranjenost, postavljena načela, principi i ciljevi, izgrađen insitucionalni okvir – pronatalitetna politika nije dovoljno efikasna da reši populacioni problem. Akcije u prilog rađanja moraju biti intenzivnije, celovitije, ali i istraživačke, jer veliki i možda najsloženiji problem koji populaciona politika treba da savlada nalazi se u sferi društvene i individualne svesti.

S obzirom na postojeću demografsku situaciju, pre svega u sferi reprodukcije stanovništva, kao i niz otvorenih pitanja koja su sastavni deo političkog odgovora na nedovoljno rađanje, postoji velika potreba za istraživanjima. Međutim, dubinska i sistematska istraživanja o uzrocima niskog rađanja u Crnoj Gori, kao i odnosu između uzroka ograničavanja rađanja i pronatalitetnih mera koje društvo preduzima ili može da preduzme, nisu sprovedena. Mnoga pitanja se, pak, postavljaju u okviru ove teme. Najvažnija su sledeća:

1. Da li ima realnih prostora za populacionu politiku u novom modelu reproduktivnog ponašanja stanovništva koji je tako duboko uslovljen da relativizuje kulturno nasleđe uslovljavajući konvergentno, homogenizovano reproduktivno ponašanje u svim industrijskim zemljama?
2. Da li je dete samo jedan od načina individualne samorealizacije?

3. Šta individua prepoznaje kao barijeru između nameravanog i ostvarenog reproduktivnog ponašanja?
4. Kako žena i mukarac ocenjuju postojeće mere podrške porodici i koji su njihovi zahtevi i očekivanja od novih intervencija?
5. Kakav bi bio demografski efekat u uslovima uvođenja mera za koje se individua zalaže?

Saznanje stavova i mišljenja žena generativnog doba o populacionim pitanjima je pogotovo potrebno u uslovima kada se u javnosti sve više govori o populacionim problemima i o potrebi njihovog rešavanja. Istovremeno u Republici Crnoj Gori još uvek nisu usvojeni ciljevi, načela i sistem mera populacione politike, mada su u noveliranju postojećih i uvođenju novih mera, pre svega, socijalne politike delom respektovane demografske potrebe.

Raspoloživa znanja o stanju reproduktivnog zdravlja stanovništva Crne Gore su pogotovo skromna. Nema pouzdanih pokazatelja o nizu važnih elemenata koji se tiču reproduktivnog sistema i njegovih funkcija i procesa. Ne postoji redovno statističko praćenje upotrebe kontracepcije. Broj prijavljenih namernih prekida trudnoće po svemu sudeći nije realan. Utvrđivanje rasprostranjenosti seksualno prenosivih bolesti je otežano odsustvom definisanih protokola ispitivanja, registrovanja i lečenja kako obolelih osoba tako i njihovih partnera. Pitanje obima primarnog i sekundarnog steriliteta je pak otvoreno.

No i pored toga što nema pouzdanih parametara da bi se moglo oceniti stanje reproduktivnog zdravlja stanovništva Crne Gore, može se pretpostaviti da je ono opterećeno problemima. Verifikacija osnovnih problema reproduktivnog zdravlja stanovništva i traženje odgovora na niz otvorenih pitanja vezanih za ovu sferu je neophodno za definisanje mera i aktivnosti programa promocije reproduktivnog zdravlja ili planiranja porodice, čije se donošenje i sprovođenje u Republici Crnoj Gori očekuje u neposrednoj budućnosti. Ne samo zbog toga što promocija reproduktivnog zdravlja ima jasne pozitivne zdravstvene efekte već i zbog ostvarivanja još niza dobrobiti kao što su podizanje nivoa seksološke kulture oba partnera, nametanje prevencije kao stila života, promovisanje lične odgovornosti i prihvatanje proverenih vrednosti i znanja.

Otuda je ova knjiga značajna, jer je bazirana ne samo na rezultatima vitalne i zdravstvene statistike već i reprezentativnog istraživanja sprovedenog među 1000 žena starosti između 15 i 40 godina, što predstavlja 1,03% ukupne populacije žena te starosti u Republici Crnoj Gori. Imajući u vidu potrebu da istraživanje zadovolji zahteve reprezentativnosti vezane i za

teritorijalnu distribuciju ispitanika, anketirane su žene u devet opština Crne Gore. U Podgorici je anketirano 35,8% ispitanica, zatim u Nikšiću 14,6 i Bjelom Polju 12,3%, dalje 8% u Ulcinju, 7,7 odnosno 7,2% u Beranama i Pljevlju, u Cetinju 5,9%, a u Baru i Herceg Novom je obavljeno 4,3 odnosno 4,2% od ukupnog broja intervjuja. Vodilo se računa i o tipu naselja u kome žena živi. U tom smislu u vreme intervjuja oko polovine ispitanica, 53,7%, je živelo u gradu prema 26,5% žena iz prigradskih, odnosno 19,8% iz seoskih naselja. Cilj istraživanja je uslovio da upitnik bude obiman, sadržao je 36 osnovnih pitanja. Među njima, pak, bilo je više složenih pitanja koja su se sastojala od čitavog niza potpitanja. Razgovor sa izabranim ženama su obavljale medicinske sestre primarne zdravstvene zaštite iz lokalne sredine.

Okvir anketnog istraživanja, da bi proširio znanja o fertilitetu i stanju reproduktivnog zdravlja stanovništva Crne Gore i zadovoljio zahteve populacione politike, obuhvatio je mnoga relevantna pitanja o reproduktivnom ponašanju i planiranju porodice. U celini uzeto, istraživanje je obuhvatilo najvažnije sadržaje reprodukcije stanovništva, kako bi se, u manjoj ili većoj meri, mogli dobiti pouzdani podaci o osobinama fertiliteta i njegovoj uslovljenosti, zatim o rasprostranjenosti i karakteristikama modela planiranja porodice, o znanju stanovništva o temama relevantnim za reproduktivno zdravlje, o svesti stanovništva o demografskom problemu, njegovim posledicama i mogućim rešenjima, o populacionoj klimi i izgledima prihvatanja i sprovođenja populacione politike u budućnosti.

Istraživanje je obuhvatilo sledeće teme:

1. Reproductivna istorija
2. Istorija seksualnog ponašanja i planiranja porodice
3. Status žene i rađanje
4. Brak i rađanje
5. Porodica i rađanje
6. Lokalna sredina i rađanje
7. Kulturno nasleđe i rađanje
8. Ekonomska sfera i rađanje
9. Životne vrednosti i vrednosti koje se tiču odluke da pojedinac ima tj. nema decu.
10. Znanje o demografskom faktoru i rađanje
11. Znanje o sredstvima i metodima planiranja porodice
12. Znanje o seksualno prenosivim bolestima
13. Sterilitet
14. Stavovi o populacionim pitanjima i planiranju porodice

15. Prihvatanje populacione politike, procena sadržaja postojećih mera, predlaganje novih i mogući budući efekti populacione politike primenjeni na ličnu situaciju

Rezultati sprovedenog istraživanja su pokazali s jedne strane da postoje neke bitne pretpostavke za rehabilitaciju rađanja. Pre svega, dobra informisanost o demografskim problemima i osetljivost na njih, visoko vrednovanje braka i isticanje porodičnog života i dece kao najvažnije životne aspiracije i cilj *per se*. Takođe, više nalaza ovog istraživanja upućuje i na individualno prepoznavanje strukturnih prepreka kao najvažnije barijere između individualnih reproduktivnih namera i ponašanja. Otuda postoji prostor za populacionu politiku. Naredna bitna pretpostavka za rehabilitaciju rađanja je prihvatanje pronatalitetne politike i jasno izdvajanje subpopulacije koja pokazuje spremnost da pozitivno reaguje u uslovima koje će ona stvoriti.

S druge strane, rezultati su potvrdili da je glavni problem reproduktivnog zdravlja rasprostranjenost konzervativne kontrole rađanja u kojoj dominira *coitus interruptus* i posledično, u slučaju kada se trudnoća ne želi ili ne može prihvatiti, pribegavanje namernom prekidu trudnoće. Tradicionalna sredstva i metode su u velikoj meri inkorporirani u sistem vrednosti, prirodni su deo seksualnog odnosa, i otuda predstavljaju racionalan izbor. Ove činjenice otvaraju više pitanja, među kojima je najvažnije – zašto se žene ne oslanjaju na moderne kontraceptivne metode i sredstva? Rezultati istraživanja su izdvojili veći broj faktora različite vrste, uključujući i uverenje da je moderna kontracepcija štetna po zdravlje kao i barijere koje izviru iz odnosa sa partnerom. Istovremeno u istraživanju nije potvrđena rasprostranjenost steriliteta, niti bolesti koje se prenose seksualnim putem.

Knjiga Mirjane Rašević *Fertilitet i reproduktivno zdravlje stanovništva Republike Crne Gore* je, posle skoro tri deenije, prva ozbiljna istraživačka studija sprovedena u ovoj oblasti u Crnoj Gori. Kompetentnost autora, visok obuhvat ciljne populacije, obilan anketni upitnik i optimalan izbor anketara čine rezultate ove studije verodostojnim i dragocnim doprinosom boljem razumevanju najsloženijeg problema svakog savremenog industrijskog društva. Ohrabruju rezultati istraživanja koji ukazuju da među anketiranim ženama postoje neke bitne pretpostavke za rehabilitaciju rađanja, što odgovornost za uvođenje i ostvarivanje pronatalitetne populacione politike direktno upućuje na relevantne političke strukture.

Miloš Banićević